

Seyf-i Sarâyî'nin *Gülîstan Tercümesi*'nde Yiyecek ve İçecek Adlarında Yan Anlamlılık

Yakup YILMAZ¹

Dilek BAYRAKTAR²

Özet

Kelimelerle ilgili iki tür anlamdan söz edilir: *Düz anlam ve yan anlam*. Düz anlam, kelimenin birinci anlamıdır; yan anlam bir kelimenin düz anlamına kullanım sırasında katılan öznel, duygusal, coşkulu ikincil anlamlardır. Bir kelimenin her durumda bir düz anlamı vardır, yan anlam ise bağlama göre değişebilir. Edebiyatta yan anlam, bir kelimenin gerçek anlamı dışında başka bir anlamda kullanılmasıdır, mecazdır. Yan anlamlılık iki çeşittir: *Benzetmeli yan anlamlılık* (istiare) ve *aktarmalı yan anlamlılık* (mecaz-ı mürsel). Benzetmeli yan anlamlılıkta bilinen bir durumdan bilinmeyen yeni bir durumu anlatmada anlam aktarımı benzerlik yoluyla; aktarmalı yan anlamlılıkta anlam aktarımı iki nesne veya durum arasındaki ilişki yoluyla olur. Benzetmeli yan anlam, herhangi bir şeyin ya da olayın karşılaştırılabileceği başka bir şeyden söz ederek betimlenmesidir. Benzetmeli yan anlamda iki kavramın benzerlik ilişkisi, benzetmeyi anlatan dil biçimleri kullanılmadan verilir: Oluş yolları *insandan doğaya, doğadan insana, doğadaki nesnelere arasında, somutlaştırarak, duyular arasında benzetme* şeklindedir. Aktarmalı yan anlam, bir kavramın doğrudan doğruya onu gösteren göstergeyle değil, bağlantılı olduğu başka bir göstergeyle dile getirilmesidir, benzetme yapılmaz, aynı göndergeye ait olan iki öge arasında bitişiklik ilişkisi vardır. Oluş yolları *parça-bütün ilişkisi, mahal ilişkisi, sebep-sonuç ilişkisi, genel-özel anlam ilişkisi, mazhariyet ilişkisi, alet olma ilişkisi, öncelik-sonralık ilişkisi* şeklindedir. Bu makalede de 14. yüzyılda yazılmış *Gülîstan Tercümesi*'nde yer alan yiyecek-içecek adlarındaki yan anlamlılık ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Düz anlam, yan anlam, benzetmeli yan anlamlılık, aktarmalı yan anlamlılık.

The Connotations Of Food And Beverage Names In The Translation of *Gülîstan* By Seyf-i Sarâyî

Abstract

Two types of meaning are used for words: *denotation* and *connotation*. Real meaning is the first meaning of the word while connotations is subjective, emotional and enthusiastic secondary meaning added to real meaning of a word in the course of usage. There is a denotation in each case of a word and connotations might vary by depending on the context. Literary connotation is used in another sense except the true sense of the word and it is called as metaphor. There are two kinds of connotation: metaphor and metonymy. In the metaphor meaning is transferred by similarity from an unknown to a known state to describe new situation; in metonymy meaning transfer occurs by means of the relationship between two objects or situations. Metaphor is portrayed by talking about anything comparable to a thing or a state. The metaphor of similarity between the two concepts is given without describing the forms of language analogy: The resulting paths of human nature, human nature, between objects in nature, embodying the form of analogy between sounds. Metonymy is portrayed by referring to any related indicator rather than an indicator directly referring to it. The analogy is not done belonging to the same

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, yilmazyakupbey@gmail.com

² Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı YL Öğrencisi, dilekbayraktar22@hotmail.com

referent and it has an adjacency relationship between two items. The resulting path of part-whole relationships is as follows: punch attention, cause-and-effect relationship, the relationship between public and private means, view relationship, the instrument is interest in the form of relationship - recency priority. This study discusses the connotations in field of food and beverage names in *Translation of Gülistan* written in 14th century.

Keywords: Denotation, connotation, metaphor, metonymy.

Giriş

Dilde her varlık için öncelikle bir ad verilir. Herkes için dil adlandırmayla başlar (Condon, 1995, s. 69). Bir varlığa bir ad vermek veya bir adı bir varlık için göstermek anlamlandırmanın ilk safhasıdır. Bir varlığa ikinci ve daha fazla ad vermek veya bir kelimeyle ikinci veya daha fazla nesneyi gösterme eylemi, anlamlandırmanın ikinci safhasıdır. Ancak her anlam yerinde kullanılırken oluşur, diğer anlamlar ise o anda yoktur (Eker, 2003, s. 406). Her kelimenin bir temel anlamı, bir de bağlamsal anlamı vardır. Her kullanımda anlamı bağlam belirginleştirir. Her kelime bağlamıyla sıkı sıkıya ilişkilidir ve anlamını ondan alır (Guiraud, 1975, s. 36). Bir cümlelerin oluşturucuları olan kelimelerin anlamının bağlam içinde ya da kullanım içinde tanımlanması derken bağlamın aslında cümle olduğu ifade edilmese de işaret edilir (Tamba-Mecz, 1998, s. 126). Belli bir kavramın karşılığı olan temel anlamın bağlam içinde kullanımıyla beraber kavramı bozmadan yan anlamlar ortaya çıkar. Ortaya çıkan yan anlamlar çeşitli değerlerle ilişkilidir. Bunlar, dilin bizzat kendi çevresiyle ilgili *anlatımsal değerler* ve dilin konuşulduğu toplumca ortaya konan, üretilen *toplumsal bağlamlı değerler* olmak üzere iki çeşittir. Bu değerlere göre bağlam içinde kelimeler düz anlamlı veya yan anlamlı olur.

Düz ve yan anlam

Bir sözcekteki veya cümledeki anlam oluşumu açısından kelimelerle ilgili iki tür anlamdan söz edilir: *düz anlam ve yan anlam* (Günay, 2007, s. 69).

Günay'a göre kelimenin birinci anlamı, sözlükteki tanımı, gösterenin belirttiği nesnelere sınıfı, dil kullanıcılarının bir kelimeyle ilgili sahip olduğu ortak değerlerin tümü o kelimenin düz anlamıdır. Düz anlam, bir dilsel göstergeyle onun göndergesi arasındaki ilişki olmaktadır (2007, s. 69). Erkman-Akerson'a göre anlamlandırmanın ilk safhasında kelimelerin ilk, temel, gerçek, saf, düz anlamları vardır (2008, s. 196). Eker'in tespitine göre de düz anlam, ses birliğinin başlangıçta yansıttığı ilk, asıl ve en yaygın anlamdır (Eker, 2003, s. 408). Dil birimlerini saymaca ve nedensiz göstergeler olarak kullanmak, onları düz anlamlarında kullanmaktır (Karaağaç, 2013, s. 346).

Günay'a göre yan anlam, bir kelimenin düz anlamına kullanım sırasında katılan ve muhatapların hepsince algılanmayan (ya da aynı biçimde algılanmayan), ikincil kavramlara, imgelere, öznel izlenimlere vb. ilişkin olan duygusal, coşkusal ikincil anlamlardır (2007, s. 69). Erkman-Akerson'a göre bir kelimenin ilk, temel, gerçek, saf, düz anlamlarının yanında kazanılan öteki anlamlar o kelimenin ya da göstergenin *yan anlamlarıdır*. Çünkü bir kavramı oluşturan anlambirincikler, her zaman somut niteliklerden oluşmaz, bunlara bazı soyut nitelikler de eklenir. Mesela *gül* kelimesi tasarımıda çiçek olduğunda gülün düz anlamı iken; divan şiirindeki kullanımında, sevgilinin yavaş yavaş tasarımı olduğunda gülün yan anlamıdır (Erkman-Akerson, 2008, s. 196). Eker'in tespitine göre de yan anlam kelimenin düz anlamıyla ilişkili, edindiği bir başka anlam, yansıttığı yeni kavramdır. Ayrıca sözlüklerde yer alan yan anlama da *leksik anlam* denir (Eker, 2003, s. 408). Karaağaç da bir varlığı kendi adıyla değil, neden-sonuç, parça-bütün, benzerlik-aykırılık vb. ilişkilerde bulunduğu komşu bilginin adıyla anmaya *yan anlam* der (Karaağaç, 2013, s. 852).

Bir kelimenin her durumda bir düz anlamı varken yan anlam ise bağlama göre değişebilir (Günay, 2007, s. 69). Kelimelerin bağlama göre ortaya çıkan üç anlam boyutu vardır. Bunlar

kelime ya da cümlelerin tanımladığı işin, durumun, kavramın, nesnenin anlamı olan *referans anlamı*; dilin kullanılış biçiminden, konuşurun durumunun ve belirli toplumsal özelliklerinin sezildiği *toplumsal anlam*; kelime ya da sözcelerdeki duygu değerinin sezildiği *duygusal anlam*dır (Eker, 2003, s. 407).

Mantıkta düz anlam, göstergenin kaplamasını verir; yan anlam, göstergenin işlemi verir. Dilbilimsel açıdan düz anlam bir birimin mantıksal, bilişsel, nesnel anlamını belirtir; yan anlam, bir kelimenin düşündürtebileceği örtük gerçekleri, anlamları belirtir. Düz anlam, bir kelimenin anlamının temel ve sürekli öğelerinin bütünüdür; yan anlamlar kişisel, toplumsal, tarihî ve kültürel özellikleri kapsar, Düz anlam, sözlüklerdeki anlamlardan birisidir; yan anlam duruma göre geliştirilebilecek bir değerlendirme ve anlam verme işidir. Bilimsel söylemde düz anlam, edebî söylemde yan anlam hâkimdir. Edebî çözümleme, kelimelerin ikincil anlamlarını zenginleştirir ki bu ikincil anlamlar yan anlamlardır. Aynı kelimeye farklı kişi ya da gruplar kendi düşünce yapılarına göre farklı anlamlar yükler (Günay, 2007, s. 70). İşte göstergelerin, düz anlam dışında ifade ettikleri ikincil, duygusal ya da kültürel anlamlar, yan anlamlardır (Karaağaç, 2013, s. 853).

Yan anlamlılık

Bir kelimenin düz anlamının yanında sık kullanımından dolayı yan anlamlarının ortaya çıkmasına göre gelişen *çokanlamlılık (polysemy)*, insanoğlunun kavramları kimi zaman daha etkili, somut ve kolay biçimde dile getirebilmek için aralarında biçim, işlev, amaç ilişkisi ve yakınlığı bulunan başka kavramlara dayanarak açıklamak istemesinden kaynaklanır; zaman zaman benzetmeli, nükteli anlatım eğilimini de içerir (Aksan, 2009, s. 58). Yan anlamlılık, insanın veya toplumun geçmişinden gününe aktarılan bir adlandırma biçimidir. Edebiyat tarafından bakılırsa, mecaz bir kelimenin gerçek anlamında kullanılmamasıdır. Bu anlamın gerçek anlam olmadığını gösteren ve sözü gerçek anlamının dışına çıkaran bir ilgi vardır (Saraç, 2013, s. 101). Mecaz da yan anlamı karşılar.

Yan anlamlılık çok çeşitli şekillerde tasnif edilmiş, her tasnifte farklı alt başlıklar yer almış olsa da bu tasnifler iki maddede toplanmaktadır: *Benzetmeli yan anlamlılık* ve *aktarmalı yan anlamlılık*. Söz sanatlarından bazıları da benzetme (istiare) ve aktarmaya (mecazımürsel) dayanır. Benzetmeli yan anlamlılıkla aktarmalı yan anlamlılık arasındaki fark şudur: Benzetmeli yan anlamlılıkta bilinen bir durumdan bilinmeyen yeni bir durumu anlatmada anlam aktarımı benzerlik yoluyla olurken, aktarmalı yan anlamlılıkta anlam aktarımı iki nesne veya durum arasındaki ilişki yoluyla olur.

1. Benzetmeli yan anlam (istiare, eğretileme, metaphore)

Edebiyatta *istiare*, dilde *eğretileme* ve Batı dillerindeki karşılığı *metaphore* aynı anlam istikametindedir. Kelimelerin kökenlerine bakıldığında anlatılmak istenenin aynı şey olduğu görülür:

Ar. *isti'āre* 'ödünç alma' < Ar. 'a-v-r' 'ödünç almak'

Tür. *eğretileme* 'ödünç alma' < Tür. *eğreti* 'ödünç' < Ar. 'āriyeti' 'ödünç' < Ar. 'āriyet' 'ödünç' < 'a-v-r' 'ödünç almak' + Ar. 'ī' 'nispet eki'

İng. *metaphore* 'anlamı öteye taşıma' < Fr. *metaphore* 'anlamı öteye taşıma' < Yun. *metaphora* 'öteye taşıma taşıma' < Yun. *meta* 'öte, karşı' + Yun. *pherein* 'taşımak'.

Benzetmeli yan anlam, herhangi bir şeyin ya da olayın karşılaştırılabileceği başka bir şeyden söz ederek betimlenmesidir. Benzerliğe dayalı olan benzetmeli yan anlamda iki kavramın benzerlik ilişkisi, benzetmeyi anlatan dil biçimleri kullanılmadan verilir. Örtülü olarak karşılaştırılan iki durum arasındaki benzerlikten ikinci olanı ödünç alınır. Deyimlerde ve birleşik kelimelerde bu anlatım sıkça görülür (Günay, 2007, s. 73). Dolayısıyla benzetmeli yan anlam, bazı tarif ve tasniflerde deyim aktarması olarak da adlandırılır. Benzetmeli yan

anlam, aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında bir benzetme yoluyla ilişki kuran, birinin adını ötekine aktaran bir eğilim, bir dil olayıdır (Aksan, 1978, s. 123-124).

Benzetme, aralarında bir ya da birden fazla benzerlik bulunan iki şeyin birini diğerine benzetmektir. Benzetme oluşturabilmek için dört unsura ihtiyaç olur: *Benzeyen*, *kendisine benzetilen*, *benzetme yönü* ve *benzetme edatı*. Benzetme, bu unsurların bulunma durumuna göre çeşitlenir:

Benzetmeli yan anlam türleri				
Benzeyen	Benzetme yönü	Kendisine benzetilen	Benzetme edatı	Benzetme türü
Ahmet	cesarete	aslan	gibidir.	Tam benzetme
Ahmet		aslan	gibidir.	Yönsüz benzetme
Ahmet	cesarete	aslandır.		Edatsız benzetme
Ahmet		aslandır.		Sanatlı benzetme
Ahmet	kükredi			Kapalı istiare
		Aslanlar (yendi).		Açık istiare

a. Tam benzetme: Benzetmenin dört unsuru da bulunur.

Ahmet çalışkanlıkta arı gibidir.

b. Yönsüz benzetme: Benzetme yönü bulunmaz.

Ahmet aslan gibidir.

c. Edatsız benzetme: Benzetme edatı bulunmaz.

Ahmet cesarete aslandır.

ç. Sanatlı benzetme: Benzetme edatı ve yönü bulunmaz.

Ahmet aslandır.

Benzetmenin ileri safhasında istiare (eğretileme) yer alır. İstiare de kısaltılmış bir benzetmedir. İstiare, bir kelimeye aralarındaki benzerlik sebebiyle temel anlamının dışında yeni bir anlam vermektir. İki çeşidi vardır ve benzetmenin çeşidi bunlarla altıya çıkar:

d. Açık istiare: Benzeyeni düşürülen benzetmedir.

Aslanları gördün mü? Nasıl da Avrupa şampiyonu oldular.

e. Kapalı istiare: Kendisine benzetilene düşürülen benzetmedir.

*Askerler **kükredi** düşmanı görünce.*

Benzetmeli yan anlamı karşılaştırma özelliği bakımından beş çeşitte ele almak mümkündür (Aksan, 2009, s. 64-68).

1.1. İnsandan doğaya benzetme

Benzetmeli yan anlamın insana ait unsur ve özelliklerinin insan dışındaki varlıklara ad ve sıfat olması yoludur. Bu anlamlandırma şekli en eskisidir: **göz** 'su kaynağı'.

1.2. Doğadan insana benzetme

Benzetmeli yan anlamın doğaya ait unsur ve özelliklerinin insana ait özelliklere ad ve sıfat olması yoludur: *Adamın **sert** bakışları vardı.*

1.3. Doğadaki nesnelere arasında benzetme

Benzetmeli yan anlamın doğaya ait unsur ve özelliklerinin yine doğaya ait unsur ve özelliklere ad ve sıfat olması yoludur: *Kuşburnu, tavşankulağı...*

1.4. Somutlaştırarak benzetme

Soyut kavramların, aktarma yolu ile somut kavramları karşılayan kelimelerle anlatılması yoludur. Buna *somitlaştırma* da denir (Aksan, 1978, s. 127): *Bu kafa (düşünce) değişmeli.*

1.5. Duyular arasında benzetme

Farklı duyu alanlarına ait kavramların bir araya getirilerek canlı bir anlatım sağlanması yoludur (Aksan, 2009, s. 68). Bir nesnenin adının, ona benzetilen, onunla yakından ilgili ve onunla var olan bir başka nesneye de verilmesidir (Aksan, 1978, s. 129): *keskin bir koku, sıcak bir ses, çığ renkleri...*

2. Aktarmalı yan anlam (mecazımürsel, düz değişmece, metonymy)

Edebiyatta *mecazımürsel*, dilde *düz değişmece* ve Batı dillerindeki karşılığı *metonymy* aynı anlam istikametindedir. Kelimelerin kökenlerine bakıldığında anlatılmak istenenin aynı şey olduğu görülür:

Far. *mecâzımürsel* 'aktarılmış mecaz' < Ar. *mecâz* 'geçilmiş, caiz görülmüş' < c-v-z 'caiz görmek, gemek' + Ar. *mürsel* 'gönderilmiş, aktarılmış' < r-s-l 'göndermek'.

Tür. *düz değişmece* 'benzetmesiz anlatım, ad aktarması'.

İng. *metonymy* 'adı öteye taşıma' < Fr. *metonymie* 'ad aktarması' < Yun. *meto* 'öte, karşı' < Yun. *meta* 'öte, karşı' + Yun. *onyma* 'ad'. Mecazımürsele karşılık olarak Batı retorğinde *metonymy* ve *synecdoche* gösterilir (Coşkun, 2010, s. 84).

Aktarmalı yan anlam, bir kavramın doğrudan doğruya onu gösteren göstergeyle değil, ilgili, bağlantılı olduğu başka bir göstergeyle dile getirilmesidir (Günay, 2007, s. 79). Aktarmalı yan anlamda benzetme yapılmaz, aynı göndergeye ait olan iki öge arasında bitişiklik ilişkisi vardır (Günay, 2007, s. 80).

Düz anlamdan aktarmalı yan anlam geçişi sağlayan alakaların başlıcaları şunlardır (Saraç, 2004, s. 102-103; Ahmet Cevdet Paşa, 2000, s. 81-83; Bilgegil, 1989, s. 168-174; Coşkun, 2010, s. 84-87):

2.1. Parça-bütün ilişkisi

Bütünü söyleyerek o bütünün bir parçasını, parçayı söyleyerek parçanın dâhil olduğu bütünü kastetmektir: *Saçımı kestirdim.*

2.2. Mahal ilişkisi

Bir yeri söyleyerek o yerde bulunanı, ya da bir yerde bulunanı söyleyerek o yeri kastetmektir: *Ahmet dersten çıktı. Bardağı sonuna kadar içti.*

2.3. Sebep-sonuç ilişkisi

Bir sözün düz anlamıyla yan anlamından birinin diğerine sebep olmasıdır: *Bereket yağıyor. Saçı boşuna ağartmadık.*

2.4. Genel-özel anlam ilişkisi

Geneli ifade eden bir kelimeye ona dâhil olan bir hususun anlamını vermek ya da özeli ifade eden bir kelimeye dâhil olduğu genel anlamını vermektir: **Hayvanımı** gördün mü (atından bahseden kişi)? Bu akşam **çorbayı** bizde içelim (sadece çorba içilmeyecek, yemek yenecek).

2.5. Mazhariyet ilişkisi

Bir kelimenin düz anlamının yan anlamın ortaya çıkışına zemin oluşturmasıdır: *Bütün aile onun **eline** bakıyor* (el: çalışma, nimet, ihsan, yardım).

2.6. Alet olma ilişkisi

Bir kelimenin düz anlamının yan anlamına alet olmasıdır: *O, **kalem**le hayatını sürdürüyor* (kalem= yazarlık).

2.7. Öncelik-sonralık ilişkisi

Bir şeyi geçmişteki hâliyle ya da gelecekte alacağı hâl ile anmaktır: **Çocuklar** ziyaretime geldi (40, 44, 48 yaşındaki evlatları). **Ateşi** yakar mısın? (Nesneler tutuşunca yanacak ateş)

Seyf-i Sarâyî ve Gülîstân Tercümesi

Seyf-i Sarâyî'nin (ö. 1394'ten sonra) *Gülîstan Tercümesi* Sâdî'nin (1213?-1292) *Gülîstan* adlı eserinin Türkçeye ilk çevirisidir. Eser 178 varaktır. 14. yüzyıl Kıpçak Türkçesiyle yazılan eserin 3000'e yakın kelimesi vardır. Bunların 1000 kadarı Türkçe kaynaklı olup geri kalanın büyük çoğunluğu Arapça ve Farsça kaynaklıdır (Karamanlıoğlu, 1989, s. xxxv). Eserin dilindeki söyleyiş kolaylığı ve akıcılık, Seyf-i Sarâyî'nin dili kullanmada yetkin bir şair ve edip olduğunu göstermektedir.

Gülîstan'ın bir öğüt ve ahlâk kitabı olması bir yana şairin tercümede esas aldığı hikâyelerin hikmetini ses, söz ve ritimle nasıl birleştirdiği düşündürücüdür. Ayrıca şairin bir nesre şiir hususiyeti vermesinin ötesinde kelimelerin anlamlarını zenginleştirmedeki ustalığı dikkat çekicidir.

Eserde geçen yiyecek ve içecek adlarının kullanımı yukarıda belirtilenleri ispatlar niteliktedir. Metinde, bu adlar gerçek anlamlarının yanında yan anlamlarıyla da kullanılmıştır. Yiyecek ve içecek adlarının geçtiği bazı satırlar bir darbimesel hüviyetindedir.

Bu çalışmada, yiyecek içecek adları taşıdıkları yan anlamlara göre incelenmiştir. Buna göre makalede yalnız yan anlam özelliği gösteren adlar işlenmiş, temel anlamıyla kullanılanlar işlenmemiştir. Bununla beraber yiyecek içecek adlarının kullanımına ait sınıflandırmalarda bu adlara yer verilmiştir. *Gülîstan*'dan örnek gösterilen beyitlerin dil içi çevirisi tarafımızca yapılmıştır.

Gülîstan Tercümesi'nde Kullanılan Yiyecek ve İçecek Adları

Gülîstan Tercümesi metninde yapılan taramalarda 47 yiyecek içecek adı belirlendi. Bunlar: 'ades, alma, ârmüt, arpa, 'asel, aş, ayran, ayva, azuk, bādām, bal, biryān, boğday/ buğday, hamr, hançal, hıyār, hurmā, içmek, it, itmek, kavunluk, kaymak, kebāb, kirde, koz, rāh, sarķit, soğan, su/suv, süt, şalgam, şarāb, şehd, şeker/sükker/şeker, şerbet, şorba/şurba, tere, turunç, tuz, 'unnāb, üzüm/yüzüm, yağ, yahni, yemiş, yoğurt, yumurtka sözcükleridir.

Bu yiyecek içecek adları, *Gülîstan Tercümesi* metninde toplam 169 kez geçmektedir. Bugün, bunlardan bir kısmı Türkiye Türkçesinde aynı biçimiyle ya da küçük ses ve anlam değişiklikleri ile kullanılırken (39 tanesi), bir kısmı hiç kullanılmamaktadır. Sözcüklerin büyük çoğunluğu Türkçedir; bunun yanında Arapça ve Farsçadan geçen sözcükler de bulunmaktadır.

Bu adlar şöylece tasnif edilebilir:

Yiyecek adları: *‘ades, alma, ârmüt, arpa, ‘asel, aş, ayva, azuk, bādām, bal, biryān, boğday/buğday, hançal, huyār, hurmā, it, itmek, kavunluk, kaymak, kebāb, kirde, koz, sarkıt, soğan, şalgam, şehd, şeker/sükker, tere, turunç, tuz, ‘unnāb, üzüm, yağ, yahni, yemiş, yoğurt, yumurtka.*

Hububat adları: *‘ades, arpa, boğday/buğday*

Sebze, meyve ve kuru yemiş adları: *alma, ârmüt, ayva, bādām, hançal, huyār, hurmā, kavunluk, koz, soğan, şalgam, tere, turunç, ‘unnāb, üzüm, yemiş.*

İçecek adları: *ayran, hamr, içmek, rāh, su/suv, süt, şarāb, şerbet, şorba.*

Yiyecek içecek adları metnin ağırlıklı olarak manzum bölümlerinde birbirlerine yakın yerlerde, hatta bir arada kullanılmıştır. Bu adların büyük çoğunluğu temel anlamının dışında metnin kurgusal yapısıyla ilişkili olarak yan anlam kazanmıştır.

1. *Gülîstan Tercümesi*'nde görülen benzetmeli yan anlamlılık (*istiare, eğretileme, metaphore*) örnekleri

1.1. İnsandan doğaya benzetme

İnsandan doğaya benzetme yoluyla yan anlamlı olan örnek yoktur.

1.2. Doğadan insana benzetme

Doğadan insana benzetme yoluyla yan anlamlı olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları (**alma** elma, **ayva** ayva, **bal** bal, **itmek** ekmek, **kebāb** kebab, **koz** ceviz, **soğan** soğan, **şeker** şeker, **şorba/şurba** çorba, **turunç** turunç, **tuz** tuz) ve eserde buldukları yerler şöyledir:

alma elma

yūsuf cemāli müteğayyir bolup alma inekiñe ayva tozi oturup (GT, 235/12)

Yusuf yüzünün güzelliği bozulup elma yanağına (çenesine) ayva tozu oturup

dost vidā-ın kılıp-turur meger alma/ bir tarafı zaferān kibi biri hamrā (GT, 247/3-4).

Elma, dosttan ayrılmış olduğu içindir ki bir yanı safran gibi sarı, bir yanı kırmızıdır.

ayva ayva

yūsuf cemāli müteğayyir bolup alma inekiñe ayva tozi oturup (GT, 235/12)

Yusuf yüzünün güzelliği bozulup elma yanağına (çenesine) ayva tozu oturup

bal bal

... boyı tal sözi bal ... (GT, 139/12)

Boyu dal, sözü bal.

itmek ekmek

ger küneş-ni kizlese itmek bigin ol sufra-da/ körmegey yıl-lar kiçip köz ol küneş-ni bir yana (GT, 170/12-13)

Eğer o sofrada güneşi ekmek gibi gizlemek istese; göz, o güneşi yıllar geçse bile yine göremez.

kebâb kebab

kördüm şüret-i hâli harâb dağı bağıri miñnet otına/ kebâb bolmuş... (GT, 54/6-7)

Kılık kıyafetini dağınık, bağırını da sıkıntı ateşine kebab olmuş gördüm.

çün degül-dür saña muvâfık yâr / koy anı yalguzun temâsâ kıl ni seniñ bağıriñ ol kebâb itsün/ ni anıñ şuhbetin temennâ kıl (GT, 103/4-5-6-7)

Sevgili, sana uygun değildir. Bunun için onu bırak ve yalnız gez, dolaş. Böylece o, ne senin bağırını kebab etsin; ne de sen, onun sohbetinde bulunmak iste.

koz ceviz

kemâl-i fazl sende çün ki yoktur/ tiliñi sakla ağızında otur tik/ kılur ir-ni tili dāyim fazîhat/ çürük koz-nı niçük kılsa yünül-lik (GT, 333/9-10-11-12)

Dilini ağızında sakla, dik otur; çünkü sende erdem olgunluğu yoktur. Çürük cevizin hafif olması gibi dili de kişiyi hep edepsiz yapar.

soğan soğan

ay yüzlü-niñ ağızında ger bolsa soğan ıysı/ horyat-nıñ ilindegi gül-den maña ol yahşı (GT, 268/11-12)

Ay yüzlünün ağızında soğan kokusu bile olsa; o, bana kaba kişinin elindeki gülden daha güzeldir.

şeker şeker

ol kamer yüzlü şeker sözlü habîb/ bir öpüşke cān alıp minnet kılur (GT, 257/5-6)

O ay yüzlü, şeker sözlü sevgili bir öpücük karşılığında can alıp borçlandırır.

sözi şeker özi fettān u ‘ayyār/ közi ğamze bilen zāhidler aldar (GT, 139/8-9)

Sözü şekerdir, kendisi fitneci ve hilekârdır, gözü süzgün bakışı ile dindarları aldatır.

şeker külüş bile kilse niçe kim ol dilber/ birür bu cān u köñül-ge feraħ ğidā ol dem (GT, 240/9-10)

O dilber ki ne kadar şeker gülüş ile gelse, o vakit bu can u gönle rahatlık, zindelik verir.

şeker lafzıñ edā-yı naħv kıldı/ köñül-den ‘akl naqşın maħv kıldı (GT, 245/8-9)

Senin şeker sözün naz ve cilveni ortaya çıkardı; gönülden de aklı çıkardı, dağıttı, yok etti.

niçün kuru kamaşdan şeker tama' kılur sen (GT, 334/6)

Niçin kuru kamaştan şeker umarsın?

şorba/şurba çorba

içrip ilge kaşuk birle şorba/ çömüç sapı bilen közin çıkarma (GT, 320/6-7)

Ele kaşık ile çorba içirip kepçe sapı ile gözünü çıkarma!

turunç turunç

ol gâyet hüsn öze cemâlin körgen/ kiskey ilini turunç yirine fîl-ğâl (GT, 251/3-4)

Güzelliğinin üstüne yüzünü gören sonunda elini turunç yerine kesecek.

tuz tuz

nüşîn revân 'âdil-ka avda kiyik/ şişledi-ler tuz yok idi bir kul kintke bardı/ kim tuz kitürgey nüşîn revân aña ayttı tuznu/ kıymet bilen alğul kim resm kalıp kent harâb bolmasun/ ol kul ayttı bu kadar tuz almak bilen ni halel kilgey/ ayttı zulm-nıñ esâsı evvel az idi her kim kildi mezîd/ kıldı tâ bu gâyet-ka yitti (GT, 61/1-2-3-4-5-6)

Adil Nuşirevân'a avda geyik şişlediler. Tuz yoktu. Bir kişi tuz getirmek için kente gideceken Nuşirevân şöyle dedi: "Tuzu yeterince al ki kent harap olmasın." O kişi: "Bu kadar tuz almanın kime ne zararı dokunacak?" dedi. Nuşirevân: "Zulmün esası önce az idi; her kim ki geldi zulmü arttırdı sonunda buraya kadar erişirdi."

'unnâb hünnap

ol dilrübâ bu 'uşşak kanı bilen körün kim/ barmaq-ları uçını 'unnâb-reng kılmış (GT, 308/4-5)

Görün ki, o sevgili bu âşıkların kanıyla parmaklarının ucunu hünnap renkli kılmış.

1.3. Doğadaki nesnelere arasında benzetme

Doğadaki nesnelere arasında benzetme yoluyla yan anlamlı olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları ve eserde buldukları yerler şöyledir: **şekker** şeker.

şekker şeker

kül-niñ 'âlî nisbeti? bar anıñ/ üçün kim cevher-i 'ulvî durur nâr ve-lîkin öz nefsinde/ hüneri yok mertebe-si toprak bilen tinñ durur şekker kıymeti özünden degül anıñ hâşiyetinden durur (GT, 339/8-9-10-11)

Külün değeri yüksek olduğu için ateşe nispetle daha kıymetlidir. Ateşin ise bir hüneri yoktur; mertebesi toprak ile denktir. Onun şeker kıymeti kendisinden değil tesirindedir.

1.4. Somutlaştırarak benzetme

Somitlaştırarak benzetme yoluyla yan anlamlı olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları ve eserde buldukları yerler şöyledir: **asel** bal, **aş** yemek, **aş ayran** ayran, **azuğ** azık, **bādām**

badem, **bal** bal, **biryân** kebab, kızartma, **boğday/buğday** buğday, **hamr** şarap, **hanzal** Ebu Cehil karpuzu denilen meyve, acı hıyar, **itmek** ekmek, **kaymak** kaymak, **koz** ceviz, **su/suv** su, **şalgam** şalgam, **şarâb** şarap, **şehd** bal, **şekker/sükker** şeker, **tere/terre** tere, **tuz** tuz, **yağ** yağ, **yimiş** meyve, **yoğurt** yoğurt.

‘asel bal

mürüvvet-siz eyâ zenbûr-i hikme ‘asel birmes-sen ilge bârî tikme (GT, 346/10-11)

Ey mürüvvetsiz hikmet arısı! Bal vermezsın bari eli de sokma.

aş yemek, aş

*kirekli dost köñlin tapmak için/ atası bâğını satsa revâ-dur/ aşı bişkinçe iygü âdemî
-niñ/ ivüñ rahtın tirip otka yağa-dur* (GT, 86/4-5-6-7)

Bir kişi dostunun gönlünü kazanmak için babasından kalma bağını satsa yeridir; aş pişmiş iyi kişi de evini, eşyasını (malını, mülkünü) ateşe verse yeridir.

ay niçe kün-ler kirek kim gûre bolsa tatl aş/ ay niçe yıl-lar kirek kim la’l bolsa aşlı taş
(GT, 341/1-2)

Koruk nice günden sonra tatlı aş olur; aslı taş olan lalin de değerli bir taş olması için yıllar gereklidir.

ayran ayran

*kitürdi bir ğarîb ir ol yoğurtı ki bir bahşı-dur ayran ikki su-dur tilesen râst söz
budur eyâ şâh cehân körgeñ kişi köp yalğan aytur* (GT, 85/2-3-4-5)

Bir garip kişi o yoğurdu getirdi. Bu yoğurt bir hissedir; ayran için iki hisse su gerekir. Ey şah! Doğru söz istersen budur. Dünyayı gören kişi hep yalan söyler.

azuk azık

iy beyük ünli tabl hâlî batın/ azukıñ yok safarda nitkey-sen (GT, 304/13)

Ey sesi çok, içi boş davul! Azığın yoksa ahiret yolculuğuna nasıl hazırlanacaksın?

yol için azuk anuk itmek kirek/ çün bu menzilden köçüp kitmek kirek (GT, 355/9)

Bu dünyadan göçüp gidileceğinden ahiret için azık hazır etmek gerekir.

bādām badem

niçük kim ikki bādām mağza bir yirde/ bolsa şuhbetimiz anıñ bigin idi (GT, 232/3-4)

İki badem içi nasıl bir arada bulunursa bizim sohbetimiz de onun gibiydi.

bal bal

degül irlük ağızğa yumruk urmak/ ir isen koy ağızğa bal u kaymak (GT, 155/1-2)

Yiğitlik ağza yumruk vurmak değildir; yiğit isen ağza bal ve kaymak koy.

iltifāt itmes körüp aç olturup şābir faķīr/ ni'meti köp hōca-larınñ balna ve yağına
(GT, 164/10-11)

Sabreden fakir kimse nimeti çok tüccarların balını ve yağınını görse bile aç kalır da onların malına iltifat etmez.

туруş yüzli-niñ ilinden yiginçe bal u ter-ķaymakñ/ küleç yüzli-niñ ilinden alıp ħanzal yise hoş-raq (GT, 171/7-8)

Ekşi yüzlünün elinden bal ve taze kaymak yemektense güler yüzlünün elinden hanzal yemek daha iyidir.

‘amelsiz ‘ālim bal-sız zenbūr-ġa oĥşar (GT, 346/9)

Amelsiz âlim balsız arıya benzer.

biryān kebab, et kızartması

ni ķadar kim semiz ise biryān/ tere(terre?)-den kem körer anı toķ ir (GT, 180/6-7)

Tok kişi kebab ne kadar lezzetli olsa da onu tereden kötü görür.

boğday/buğday buğday

ĥācet tileme ĥasīs irden/ buđday ĥama‘ itme şūre yirden (GT, 171/4)

Cimri kişiden bir şey isteme, çorak yerden buğday bekleme.

biçin vaķtı kilip buğday yetip-tür / közüñ aç uyķudan kim tañ atıp-tur (GT, 271/6-7)

Buğday olmuş, biçme vakti gelmiştir; artık uykudan uyan ki sabah olmuştur.

az delīl-den köp ma‘nī ĥāşıl bolur dađı bir avuç/ çāşnī-den buđday yüki ma‘lūm durur
(GT, 173/13;174/1)

Az delilden çok mana çıkarılır; bir avuç azıktan buğday yükü belirir.

ĥamr şarap

ni yirde gül bar anda tiken bar dağı ni yerde kim / ĥamr bar anda ĥumār bar dağı ni yirde kim genc bar/ anda yılan bar... bu ‘ayş lezzeti artında ecel ĥāķa-sı açuķ turur
(GT, 315/3-4-5-6)

Nerede gül var orada diken var, nerede şarap var orada sarhoşluk var, nerede hazine var orada yılan var; bu yeme, içme, eğlenme lezzetinin arkasında da ecel penceresi açıktır.

ĥanzal Ebu Cehil karpuzu denilen meyve, acı hıyar

туруş yüzli-niñ ilinden yiginçe bal u ter-ķaymakñ/ küleç yüzli-niñ ilinden alıp ħanzal yise hoş-raq (GT, 171/7-8)

Ekşi yüzlünün elinden bal ve taze kaymak yemektense güler yüzlünün elinden hanzal yemek daha iyidir.

itmek ekmek

... it turur kim tuz itmek haqqı-nı bilür ol âdemî-den yahşî-raq... (GT, 348/12-13)

Köpek, tuz ekmek hakkını insanoğlundan daha iyi bilir.

tuz itmek-ni unutmas kelb kere yüz (ger yüz?)/ kovar bolsañ yana kaytarmas ol yüz (GT, 349/1-2)

Köpek, yüz kere de kovacak olsan, tuz ekmeğini unutmaz; o yine de yüz çevirmez.

ķaymak kaymak

degül irlük ağızğa yumruk urmaķ/ ir isey ķoy ağızğa bal u ķaymaķ (GT, 155/1-2)

Yiğitlik ağza yumruk vurmak değildir; yiğit isen ağza bal ve kaymak koy.

туруş yüzli-niñ ilinden yiginçe bal u ter-ķaymaķ/ küleç yüzli-niñ ilinden alıp hanzal yise hoş-raq (GT, 171/7-8)

Ekşi yüzlünün elinden bal ve taze kaymak yemektense güler yüzlünün elinden hanzal yemek daha iyidir.

ķoz ceviz

terbiyet ğayr ehline ķılmaķ/ künbed üstünde ķoz ķoymaķ-tur (GT, 25/7)

Eğitimi yabancılara bırakmak kubbe üstüne ceviz koymaktır.

su/suv su

aytur idim ay oğul daħl aķar su durur dağı ‘ayş yürür (GT, 283/10)

Ey oğul! Kazanç, bir akarsudur ve yaşam onunla yürür.

ķanda kim tatlı su akar bolsa/ ķurt ve ķuş balıķ andan iksilmes (GT, 43/11-12)

Nerede tatlı su akıyorsa; kurt, kuş ve balık oradan eksilmez.

susamış ol şeker suvın içmes/ kim aña it tigip ķibin üşti (GT, 96/4-5)

Susamış kişi, köpeğin değıp sineğın üşüştüğü şekerli suyu içmez.

ol ‘aziz ayttı alar sudan kilimi-ni ķiker/ bu cemā‘at tutmaķ izder... (GT, 151/8-9)

O aziz dedi: “Onlar sudan kilimini çeker; bu cemaat tutmak ister.

... zişt hať turur kim altun suvı/ bilen yazılmış (GT, 191/3-4)

Altın suyla yazılmış hat çirkindir.

... bir hasis/ katına barıp buçuķ habbe için yüz suvın tōküp iliy uzatur sen ... (GT, 191/10-11-12)

Bir cimrinin yanına gidip yarım tane için yüz suyu döküp elini uzatırsın.

san'at ehli kirek kim bir luğma için yüz/ suvın töküüp yürümegey (GT, 196/5-6)

Sanat ehli kimsenin bir lokma için yüzüsu dököüp yürümemesi gerekir.

bir dīvār kölgesine ilticā kılp bu issi zahmeti minden bir içim su bilen kim/ def itkey dip bakıp oturur idim... (GT, 243/1-2)

Bir duvar gölgesine sığınıp bu sıcak zahmetini benden bir içim su ile kim defedecek deyip bakıp oturur idim.

fitne-niñ otı/ közlenip-turur tedbîr suvı birlen söndürmek kirek (GT, 257/12-13)

Fitnenin ateşi ateşlenedurur; tedbir suyu ile söndürmek gerekir.

karı bolduñ yigit-lik-den ilin yu/ bilür sen kim yana kaytmas aķar su (GT, 271/2-3)

Yaşlandın, gençlikten elini yıka, bilirsin ki akarsu ikinci defa geriye dönmez.

... irdem bir çeşme durur/ kim dāyim suvı taşıp kile turur...(GT, 278/8-9)

Erdem bir çeşmedir ki her zaman suyu taşıp gelir.

şalgam şalgam

aç yarlı tapıp bişi şalgam/ şişlemiş kaz iti bigin hoş yir (GT, 180/8-9)

Aç, yoksul kimse pişmiş **şalgam** bulunca şişlenmiş kaz eti gibi hoş yer.

şarāb şarap

ol hālet-te men maħabbet şarābından serhoş ... (GT, 109/13)

O halde ben muhabbet şarabından sarhoşum.

şehd bal

her ağaç-nıñ öze yimiş anda/ şehd ü şekker idi eyā anda (GT, 139/1-2)

Ey! Orada, her ağacın üstündeki yemiş bal ve şekerdi.

hüner zāyî bolur körgüzmeze ir/ hüner körgüzgen ir şehd ü şekker yir (GT, 192/6)

Kişi hüner göstermezse boşa gider, hüner gösteren kişi bal ve şeker yer.

ol habīb-ge ayttı: yumruk seniñ ilin den tatlı kilür ağızğa/ özge kişi ilinden şehd ü şekker yiginçe (GT, 254/1-2)

O, sevgiliye şöyle dedi: "Başka kişinin elinden bal ve şeker yiyince; senin elinden yenen yumruk ağza tatlı gelir."

şekker/sükker şeker

ol maħbūb/ ilinde bir kadaħ sükker şerbeti kar bile karışıp misk/ rāyihā-lı mā-verd bilen memzūc idi (GT, 243/6-7-8)

O sevgilinin elinde bir kadeh şeker şerbeti kar ile, misk kokulu gül suyu ile karıştırılmıştı.

yaman birle 'ömürni zâyî itme/ kuru ney-den kişi şeker yemiş yok (GT, 25/13)

Kötü ile ömrünü boşa geçirme; kuru kamıştan şeker yemiş kişi yoktur.

susamış ol şeker suvın içmes/ kim aña it tigip çibin üşti (GT, 96/4-5)

Susamış kişi, köpeğin değil sineğin üşüştüğü şekerli suyu içmez.

kim yise aç bolup kuru itmek/ ma' desinde şeker bigin oturur (GT, 169/4-5)

Kim yese aç olup kuru ekmek midesinde şeker gibi oturur.

niçün kuru kamışdan şeker tama' kılur sen (GT, 334/6)

Niçin kuru kamıştan şeker umarsın?

tere/terre tere

ni kadar kim semiz ise biryân/ tere(terre?)-den kem körer anı tok ir (GT, 180/6-7)

Tok kişi kebab ne kadar lezzetli olsa da onu tereden kötü görür.

tuz tuz

nisbet itme derdim özge derdine/ tuz töker yârim cirâhat üstine (GT, 252/11)

Derdimi başkalarınınkiyle kıyas etme; sevgilim yara üstüne tuz döker.

könlüm ağrıdı mürüvvet körmedim bir fakırnıñ cirâhati/ üstüne tuz koymağ-nı öz könlüme ayttım (GT, 286/4-5)

Gönlüm ağrıdı. Mürüvvet görmedim. Kendi gönlüme bir fakirin yarası üstüne tuz koyduğunu söyledim.

ecell-i kāyinat zâhir yüzünden âdemî/ durur dağı ezell-i mevcûdat it turur kim tuz itmek/ haqqı-nı bilür ol âdemî-den yaşşı-rağ kim bilmes (GT, 348/11-12-13)

Kâinatın en ulusu, görünen yüzünden insandır ve yaratıkların da en alçağı köpektir ki- kim bilmez- o, tuz ekmek hakkını insandan daha iyi bilir.

tuz itmek-ni unutmas kelb kere yüz (ger yüz?)/ kovar bolsañ yana kaytarmas ol yüz (GT, 349/1-2)

Köpek, yüz kere de kovacak olsan, tuz ekmeğini unutmaz; o yine de yüz çevirmez.

yağ yağ

ol bilig-siz gündüzün kim şem'-i kāfûri yaqar/ lâ-cerem yağı çerâğı-nıñ revân bolur tamâm (GT, 42/11-12)

O bilgisiz gündüzün mum yakar; şüphesiz mumun yağının tamamı su gibi akıp gider, biter.

yemiş meyve

bu Gülistanğa temâşâ kılğan ir/ dem-be-dem ma'nî yemişin taze yir (GT, 12/7)

Bu Gülüstan'ı okuyan kişi her vakit mana yemişini taze yer.

eger yağsa bulut-dan āb-ı hayvān/ yaq̄in bil tal ağaçında yimiş yok (GT, 25/12)

Eğer buluttan hayat veren su yağsa doğrusunu bil ki söğüt ağacında yemiş yoktur.

yimişi köp ağaç-ka taş atarlar (GT, 59/5)

Yemişi çok ağaca taş atarlar.

ağaç körki yimiş irniñ keremdür/ kerem-siz ir vücūdı ke'l-‘adem-dür (GT, 187/11-12)

Ağacın güzelliği yemiş, kişininki cömertliktir. Cömert olmayan kişinin vücudu yoktur.

tut yimiş-den uzun ilin kışka/ ol ki kışka durur yite bilmes (GT, 260/7-8)

uzun elini yemişten kısa tut ki o zaten kısadır, ulaşamaz.

ağaç yirge töker yazın yimişin/ kalur kış lā-cerem ‘uryān(-ı) müflis (GT, 286/8-9)

Ağaç yazın yemişini yere döker; şüphesiz kışın iflas etmiş olarak çıplak kalır.

kanda kim şāhib-kerem tiki saḥāvet naḥlını/ kök-lere çıktı butakları anıñ rifat bilen/ ger yimişinden tileseñ kim alıp zevk itmege/ urmağıl bıçkı ayağı üstüne minnet bilen (GT, 320/ 2-3-4-5)

Kerem sahibi, cömertlik ağacını nereye dikti ki onun budakları yükselerek göklere çıktı? Eğer yemişinden alıp zevk etmeği diler isen minnet ile ayağı üstüne bıçkı vurma.

irādet-siz mürīd müflis ‘āşık-ka oḥşar/ ‘amel-siz ‘ālim yimiş-siz ağaç-ka ‘ilm-siz zāhid işik-siz/ ivge ma‘rifet-siz seyyāḥ kanat-sız kuşka (GT, 345/13)

İradesiz mürit, müflis âşığa benzer; amelsiz âlim yemişsiz ağaca, ilimsiz zahit kapısız eve, marifetsiz gezgin kanatsız kuşa...

yoğurt yoğurt

kitürdi bir ğarīb ir ol yoğurtını/ ki bir baḥşı-dur ayran ikki su-dur/ tileseñ rāst söz budur eyā şāh/ cehān körgen kişi köp yalğan aytur (GT, 85/2-3-4-5)

Bir garip kişi o yoğurdu getirdi. Bu yoğurt bir hissedir; ayran için iki hisse su gerekir. Ey şah! Doğru söz istersen budur. Dünyayı gören kişi hep yalan söyler.

1.5. Duyular arasında benzetme

Duyular arasında benzetme yer almamaktadır.

2. Gülüstan Tercümesi'nde aktarmalı yan anlamlılık

2.1. Parça-bütün ilişkisi

Parça-bütün ilişkisi içinde olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları ve eserde buldukları yerler şöyledir: **alma** elma, **ārmūt** armut, **su/suv** su.

alma elma

ra'iyet bâğı-nıñ sultân alıp yise bir almasın/ yüz ârmūdın yigey bir kul birini ilmeyin tişke (GT, 61/7-8).

Sultan, halkın bağından bir elma alıp yese; bir kul, birine dişini değdirmeden yüz armudunu yer.

ârmūt armut

ra'iyet bâğı-nıñ sultân alıp yise bir almasın/ yüz ârmūdın yigey bir kul birini ilmeyin tişke (GT, 61/7-8)

Sultan, halkın bağından bir elma alıp yese; bir kul, birine dişini değdirmeden yüz armudunu yer.

su/suv su

ay karındaş-lar nitse bolur çün benim andan naşibim/ yok dağı anıñ sudan kısmeti bar idi meşel/ -de ayturlar tãli'siz şayyād tenizde balıq tuta/ bilmez dağı ecel-siz balıq kuru yirde ölmes (GT, 188/8-9-10-11)

Ey kardeşler ne yapsa olur; çünkü benim ondan nasibim yoktu ve onun sudan kısmeti vardı. Derler ki: "Talihsiz avcı denizde balık tutamaz; ecelesiz balık kuru yerde ölmez."

ilk bir қатра su idi ismiñ/ boldı kırк күнде şūret-i cismiñ (GT, 292/3-4)

İsmin önce bir damla suydı; kırk günde bedenine şekil verildi.

2.2. Mahal ilişkisi

Mahal ilişkisi yoktur.

2.3. Sebep-sonuç ilişkisi

Sebep-sonuç ilişkisi yoktur.

2.4. Genel-özel anlam ilişkisi

Genel-özel anlam ilişkisi içinde olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları ve eserde buldukları yerler şöyledir: 'ades mercimek, arpa arpa, arpa itmeki arpa ekmeği, aş yemek, aş, azuk azık, hıyār hıyar, salatalık, it et, itmek ekmek, kirde pide, ekmek, üzüm/yüzüm üzüm, yağ yağ, yumurtқа yumurta.

'ades mercimek

köp bolur çün azın azın eşcār/ habbe habbe 'ades tolı anbār (GT, 342/7-8)

Ambar tane tane mercimekle dolduğu gibi ağaçlar da azar azar çoğalır.

arpa arpa

vaḳti kim atım-nıñ arpası bolmasa yā eyerim/niñ içirgisi tutsaq bolsa sultân kullarına/ altun bilen bahıl-lıq kılsa cān bilen aña/comard-lıq itse bolmas (GT,44/13;45/1-2-3)

Atımın arpası olmadığında ya da eyerimin içirgisi rehin tutulduğunda sultan, kullarına altını ile cimrilik; canı ile cömertlik etse de bir faydası olmaz.

arpa itmek arpa ekmeği

ay tok közüne arpa itmeki körünmes hoş (GT, 35/3)

Arpa ekmeği tokun gözüne hoş görünmez.

aş yemek, aş

*ni kadar kim big-ler aş tath bolsa ay konaq yarlı yoqsulğa kuru itmek andan yahşı-
rak* (GT, 347/1-2)

Ey konuk! Beylerin aş ne kadar tatlı olsa da yoksula (fakir fukaraya) kuru ekmeği ondan iyidir.

azuk azık

anıñ kim azuqı yok-tur kögermiş/ qurı itmek tapup sükker bigin yir (GT,178/10-11)

Azığı olmayan kişi, küflenmiş kuru ekmeğin bulunca şeker gibi yer.

hıyār hıyar, salatalık

ger yise kâzî alıp barñil senden biş hıyār/ on kavun-luq ol saña hâşıl iterge kıl yarar
(GT, 354/11-12)

Eğer kadı rüşvetle senden beş hıyar alıp yese on kavunluk yeri sana vermiş olur; bundan yararlan.

it et

derāhim bolmasa borçqa yime it/ yürügil çekmeyin qaşşāb cevrin (GT, 170/5-6)

Paran olmazsa borç alıp et yeme; var git yoluna kasap cevri çekme.

aç yarlı tapıp bişi şalgam/ şişlemiş kaz iti bigin hoş yir (GT, 180/8-9)

Aç ve yoksul pişmiş şalgam bulunca şişlemiş kaz eti gibi bir güzel yer.

qanda kim aç it tapar it tiş urur sormas anı/ kim bu şālih nāqa-sı mı yāhū deccāl işeki
(GT, 308/8-9)

Nerede bir aç köpek et bulur, bu et Salih Peygamber'in mucize göstererek kayadan çıkardığı dişi devesi mi; yoksa Deccal eşeği mi diye sormadan onu yer.

itmek ekmeğin

biri sultān hıdmatına mülāzim dağı biri kesb itmekin/ yir idi... (GT, 89/11)

Birisi sultanın hizmetinde bulunurdu da öbürü çalışıp kazandığı ekmeğiyle geçinirdi.

*... ol vaqt kim sen kördüñ bir itmek kayğusun/ yir idim imdi cehān kayğusun yimek
kirek* (GT, 131/5)

O zamanda ki -sen gördün- bir ekmek kaygısını yedim; şimdi dünya endişesini yemekteyim.

bir fâzıl müftî-ge sordı-lar vakf /itmeki hâlâl mı turur...(GT, 144/13,145/ 1)

Fazilet sahibi bir müftüye sordular: Vakıf malından kazanılan yiyecek helal midir?

iy ‘ibadet kûşe-sin itmek için tutkan fakîr/ tutmadı şâlih kim-irseler anı itmek için (145/4-5)

Ey ibadet köşesini ekmek için tutan fakir! Salih kimseler o yeri ekmek için tutmadılar.

bu tilenmek âdemî-ge köp hacâlet kiltürür/ itmeki artar ve-lîkin âb-ı rûyî iksilür (GT, 172/10)

Bu dilenmek insanoğlunu hep utandırır; onun ekmeği artar; fakat yüzüsu eksilir.

anı kim lukma-sı kesb itmekî-dür/ kötermes ol bu hâtim minneti-ni (GT, 175/9-10)

Onun lokması çalışarak kazandığı ekmeğidir; Hâtim-i Tâyi'nin minnetini taşımaz.

ķuru itmek tapup sükker bigin yir (GT, 178/11)

Kuru ekmek bulunca şeker gibi yer.

... eyle hasîs-i nefis idi/ kim tileseñ tenindeki cânın birgey dağı ilindegi/ itmekin birmegey... (GT, 185/8-9-10)

Onun nefsi öyle cimriydi ki istesen tenindeki canını verecekti; lakin elindeki ekmeği vermeyecekti.

anı kim tirlükinde itmekin/ yimediler ölgeninde zıkr-i hayrın dimediler... (GT, 343/11-12)

Onun ki yaşarken ekmeğini yemediler; öldüğünde de adını hayırla anmadılar.

ni kadar kim big-ler aşu tatlı bolsa ay konak/ yarlı yoķsulğa ķuru itmeki andan yaķşı- raķ (GT, 347/1-2)

Ey konuk! Beylerin aşu ne kadar tatlı olsa da fakir fukaraya kuru ekmeği ondan daha tatlıdır.

ķirde pide, ekmek

bolmasa yaķnî kayurmas ay ‘azîz ir sufrada/ ķirde yaķnî-dür piyâde aç ve armış yarlığa (GT, 147/11-12)

Ey aziz! Er kişi yahni olmasa da kaygılanmaz. Sofradaki pide; yaya, aç, yorulmuş ve yoksul kişiye yahnidir.

yüz miñ altun-dan artuķ ol yirde/ bir avuķ ķirde-niñ unı bolsa (GT, 179/10-11)

Yüz bin altından daha çok altın olan o yerde bir avuç pidenin unu olsa.

üzüm/yüzüm üzüm

hikmet... yüzüm/ lezzetin bâğ iyesi bilmez eyle kim yetim-ler bilür... (GT, 343/12-13)

Üzümün lezzetini bağ sahibi bilmez, öyle ki yetimler bilir.

yağ yağ

yaşıl şahrâda koyun bir müsülmân/ halâş itti böri ağzından âsân/ kiçe koy halkına koydı bıçağın/ tiledi kim soyuban alsa yağın (GT, 136/13;137/1-2-3)

Yeşil kırdada bir müslüman, kurdun ağzından koyunu kolay kurtardı. Gece koyunun boğazına bıçağını dayadı; derisini yüzüp yağını almak istedi.

iltifat itmes körüp aç oturup şâbir fakîr/ ni'meti köp hōca-ların balına ve yağına (GT, 164/10-11)

Sabreden fakir kimse nimeti çok tüccarların balını ve yağını görse bile aç kalır da onların malına iltifat etmez.

yumurtkâ yumurta

buyursa biş yumurtkânı alurğa küç bile sultân/ nögerleri tutup sançar yigirmi kazını bir şişke (GT, 61/9-10)

Sultan güç kullanarak beş yumurtanı almayı buyursa, hizmetkârları yirmi kazını tutup bir şişe geçirir.

2.5. Mazhariyet ilişkisi

Mazhariyet ilişkisi içinde olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları ve eserde buldukları yerler şöyledir: **yahni** pişmiş yemek, et yemeği, yahni, **yimiş** meyve, ürün.

yahni pişmiş yemek, et yemeği, yahni

bolmasa yahni kayurmas ay 'aziz ir sufrada/ kirde yahni-dür piyâde aç ve armış yarlığa (GT, 147/11-12)

Ey aziz! Er kişi yahni olmasa da kaygılanmaz. Sofradaki pide; yaya, aç, yorulmuş ve yoksul kişiye yahnidir.

yimiş meyve, ürün

... bu oğlan 'ömri/ bâğından yimiş yimişi yok turur cehân sultânı/ öz kereminden yazuğun bağışlayıp âzâd kılsa ni bolğay idi (GT, 25/2-3-4-5)

Bu oğlanın ömür bağından meyve yediği yoktur. Cihan sultanı kendi lutfundan günahını bağışlayıp hür bıraksa ne olacaktı?

2.6. Alet olma ilişkisi

Alet olma ilişkisi yoktur.

2.7. Öncelik-sonralık ilişkisi

Öncelik-sonralık ilişkisi yoktur.

Sonuç

Gülistan Tercümesi'nde 47 yiyecek içecek adı vardır. Bunlar: 'ades, alma, ârmüt, arpa, 'asel, aş, ayran, ayva, azuk, bādām, bal, biryān, boğday / buğday, hamr, hançal, hıyār, hurmā, içmek, it, itmek, kavunluk, kaymak, kebāb, kirde, koz, rāh, sarkıt, soğan, su/suv, süt, şalgām, şarāb, şehd, şekker/sükker/şeker, şerbet, şorba/şurba, tere, turunç, tuz, 'unnāb, üzüm/yüzüm, yağ, yahni, yemiş, yoğurt, yumurtka sözcükleridir.

Gülistan Tercümesi'nde benzetmeli yan anlamlılık şöyle belirlenmiştir:

İnsandan doğaya benzetme yoluyla yan anlamlı olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları şunlardır: **su/suv** su, 'unnāb hünnap.

Doğadan insana benzetme yoluyla yan anlamlı olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları şunlardır: **alma** elma, **ayva** ayva, **bal** bal, **itmek** ekmek, **kebāb** kebab, **koz** ceviz, **soğan** soğan, **şekker** şeker, **şorba/şurba** çorba, **turunç** turunç, **tuz** tuz

Doğadaki nesnelere arasında benzetme yoluyla yan anlamlı olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları şunlardır: **şekker** şeker.

Somutlaştırarak benzetme yoluyla yan anlamlı olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları şunlardır: 'asel bal, aş yemek, aş, ayran ayran, azuk azık, bādām badem, bal bal, biryān kebab, kızartma, boğday/buğday buğday, hamr şarap, hançal Ebu Cehil karpuzu denilen meyve, acı hıyar, itmek ekmek, kaymak kaymak, koz ceviz, su/suv su, şalgām şalgām, şarāb şarap, şehd bal, şekker/sükker şeker, tere/terre tere, tuz tuz, yağ yağ, yemiş meyve, yoğurt yoğurt.

Duyular arasında benzetme yoktur.

Gülistan Tercümesi'nde aktarmalı yan anlamlılık şöyle belirlenmiştir:

Parça-bütün ilişkisi içinde olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları şunlardır: **alma** elma, **ârmüt** armut, **su/suv** su.

Genel-özel anlam ilişkisi içinde olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları şunlardır: 'ades mercimek, arpa arpa, arpa itmek arpa ekmek, aş yemek, aş, azuk azık, hıyār hıyar, salatalık, it et, itmek ekmek, kirde pide, ekmek, üzüm/yüzüm üzüm, yağ yağ, yumurtka yumurta.

Mazhariyet ilişkisi içinde olduklarını saydığımız yiyecek-içecek adları şunlardır: yahni pişmiş yemek, et yemeği, yahni, yemiş meyve, ürün.

Mahal, alet olma ilişkisinin, sebep-sonuç ve öncelik-sonralık ilişkisi yoktur.

Kaynakça

Aksan, D. (1978). *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi*. Ankara: Erol Ofset.

Aksan, D. (1995). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK.

Aksan, D. (2009). *Anlambilim* (5. b.). Ankara: Engin.

Aksan, D. (2009). *Anlambilim Konuları Türkçenin Anlambilimi* (5. b.). İstanbul: Engin.

Bilgegil, K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)*. İstanbul: Enderun.

- Condon, J. C. (1995). *Kelimelerin Büyüğü Dünyası*. (M. Çiftkaya, Çev.) İstanbul: İnsan.
- Coşkun, M. (2010). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. İstanbul: Dergâh.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker.
- Erkman-Akerson, F. (2008). *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış* (2. b.). İstanbul: Multilingual.
- Guiraud, P. (1975). *Anlambilim*. (B. Vardar, Çev.) İstanbul: Gelişim.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK.
- Karamanlıoğlu, A. (1989). *Gülistan Tercümesi*. Ankara: TDK.
- Paşa, A. C. (2000). *Belâgat-ı Osmâniyye*. (T. Karabey, & M. Atalay, Dü) Ankara: Akçağ.
- Saraç, Y. (2004). *Klâsik Edebiyat Bilgisi* (3. b.). İstanbul: Gökkuşbe.
- Tamba-Mecz, I. (1998). *Anlambilim*. (N. Sevil, Çev.) İstanbul: İletişim.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK.
- Toparlı, R., Vural, H., & Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK.